

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28.02.2007, sp. zn. 5 Tdo 162/2007, ECLI:CZ:NS:2007:5.TDO.162.2007.1

Číslo: 20/2008

Právní věta:

Nutná obrana je vyloučena z důvodu tzv. intenzivního excesu tehdy, když čin obránce zcela jasně, očividně a nepochybně neodpovídá všem rozhodným okolnostem charakterizujícím způsob útoku. Podle ustanovení § 13 tr. zák. nesmí být nutná obrana ve vztahu ke způsobu útoku zcela zjevně nepřiměřená, tudíž může být nepřiměřená nebo zjevně nepřiměřená. Pro jednání v nutné obraně není podstatná tzv. subsidiarita, tj. nevyžaduje se, aby se obránce snažil vyhnout hrozícímu nebo již probíhajícímu útoku nebo aby použil nejdříve mírnější způsoby obrany a jejich intenzitu případně stupňoval až podle způsobu útoku. Proto intenzivní exces z mezí nutné obrany nelze spatřovat jen v tom, že napadená osoba se útoku nevyhnula útekem, i když byl útek možný, anebo že nezvolila mírnější možnou obranu, pokud použitou (intenzivnější) obranu ještě nelze považovat za zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku. V případě excesu z mezí nutné obrany je podmínkou trestní odpovědnosti obránce nejen zaviněné překročení mezí nutné obrany, ale jeho zavinění se musí vztahovat též ke znakům příslušné skutkové podstaty, kterou tím naplnil, přičemž nemusí jít o stejnou formu zavinění.

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 28.02.2007

Spisová značka: 5 Tdo 162/2007

Číslo rozhodnutí: 20

Číslo sešitu: 4

Typ rozhodnutí: Usnesení

Hesla: Exces

Předpisy: § 13 tr. zák.

Druh: Rozhodnutí ve věcech trestních

Sbírkový text rozhodnutí:

Nejvyšší soud z podnětu dovolání obviněného M. M. zrušil rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 17. 5. 2006, sp. zn. 6 To 197/2006 a podle § 265l odst. 1 tr. ř. městskému soudu přikázal, aby věc v potřebném rozsahu znovu projednal a rozhodl.

Z odůvodnění:

Obviněný M. M. byl rozsudkem Obvodního soudu pro Prahu 4 ze dne 15. 3. 2006, sp. zn. 33 T 166/2005, uznán vinným trestným činem ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1 tr. zák., kterého se dopustil jednáním popsáním ve výroku o vině v citovaném rozsudku.

Za tento trestný čin byl obviněný M. M. odsouzen podle § 222 odst. 1 tr. zák. k trestu odnětí svobody v délce 3 let, pro jehož výkon byl podle § 39a odst. 2 písm. c) tr. zák. zařazen do věznice s ostrahou. Současně bylo podle § 228 odst. 1 tr. ř. rozhodnuto o povinnosti obviněného zaplatit na náhradu škody Všeobecné zdravotní pojišťovně částku ve výši 175 816,50 Kč. Poškozený L. P. byl podle § 229 odst. 1 tr. ř. odkázán se svým nárokem na náhradu škody na řízení ve věcech občanskoprávních.

K odvolání obviněného M. M. Městský soud v Praze rozsudkem ze dne 17. 5. 2006, sp. zn. 6 To 197/2006, podle § 258 odst. 1 písm. b), d) tr. ř. zrušil citovaný rozsudek soudu prvního stupně v celém rozsahu a podle § 259 odst. 3 písm. b) tr. ř. znovu rozhodl tak, že obviněného uznal vinným trestným činem ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 tr. zák., kterého se dopustil tím, že dne 16. 5. 2005 kolem 18.00 hod. v P. v ulici N. Z. v zahradní chatce po předchozí slovní rozepři a vzájemném fyzickém napadání, v důsledku kterého obviněný upadl na podlahu, ho nad ním ležící poškozený L. P. uchopil do tzv. kravaty, přičemž obviněný ve snaze uvolnit se z tohoto sevření zvolil nepřiměřený způsob obrany tím, že bodl poškozeného kuchyňským nožem do oblasti břicha. Tímto jednáním obviněný způsobil poškozenému bodné poranění v levém nadbříšku, které proniklo břišní stěnou do břišní dutiny a levého jaterního laloku, kde bodný kanál v délce 8 cm probíhal z břišní dutiny bránicí vpravo. Uvedené zranění přitom postihlo jaterní lalok, vedlo ke zhmoždění jaterní tkáně a způsobilo poškozenému rozsáhlé krvácení, které vyžadovalo hospitalizaci ve Fakultní Thomayerově nemocnici v Praze 4, operaci břicha a hrudníku s předpokládanou pracovní neschopností poškozeného v trvání 6 až 8 týdnů.

Za zmíněný trestný čin byl obviněný M. M. odsouzen citovaným rozsudkem odvolacího soudu podle § 224 odst. 1 tr. zák. k trestu odnětí svobody v trvání 2 roky, pro jehož výkon byl podle § 39a odst. 2 písm. b) tr. zák. zařazen do věznice s dozorem. Týmž rozsudkem bylo podle § 228 odst. 1 tr. ř. rozhodnuto o povinnosti obviněného zaplatit na náhradu škody Všeobecné zdravotní pojišťovně částku ve výši 175 816,50 Kč. Současně byl poškozený L. P. podle § 229 odst. 1 tr. ř. odkázán se svým nárokem na náhradu škody na řízení ve věcech občanskoprávních.

Obviněný M. M. podal prostřednictvím svého obhájce dne 24. 7. 2006 proti všem výrokům citovaného rozsudku Městského soudu v Praze dovolání, které opřel o dovolací důvod uvedený v § 265b odst. 1 písm. g) tr. ř. Podle názoru obviněného odvolací soud neučinil v posuzované trestní věci dostatečná skutková zjištění, která by svědčila o nedostatku podmínek nutné obrany obsažených v § 13 tr. zák. S poukazem na judikaturu Nejvyššího soudu obviněný uvádí, že ze skutkové věty uvedené ve výroku o vině v napadeném rozsudku není možné dovodit nesplnění podmínek nutné obrany ve smyslu citovaného ustanovení trestního zákona. Jak dále obviněný v této souvislosti namítá, z odůvodnění rozsudků soudů obou stupňů nevyplývají žádné skutečnosti, z nichž by bylo možno usuzovat na nepřiměřenost obrany obviněného proti útoku poškozeného.

Obviněný M. M. je rovněž přesvědčen, že v popisu skutkové věty ve výroku o vině v rozsudku odvolacího soudu není zahrnut znak subjektivní stránky trestného činu, jehož spácháním byl uznán vinným. Podle obviněného se popis skutku neopírá o dostatečná skutková zjištění a taktéž v odůvodnění napadeného rozsudku nejsou blíže rozvedeny úvahy o formě zavinění. Obviněný poukazuje na to, že se sice v odůvodnění napadeného rozsudku odvolací soud zabýval otázkou vybočení z mezí nutné obrany, ale tyto úvahy se podle názoru obviněného nedotýkají posouzení subjektivní stránky, nýbrž směřují toliko do oblasti hodnocení objektivní stránky.

Proto obviněný M. M. navrhl, aby Nejvyšší soud zrušil napadený rozsudek Městského soudu v Praze a aby ho zprostil obžaloby v celém rozsahu, anebo aby po zrušení napadeného rozsudku přikázal věc

tomuto soudu k novému projednání a rozhodnutí.

Nejvyšší státní zástupkyně se vyjádřila k dovolání obviněného M. M. prostřednictvím státního zástupce činného u Nejvyššího státního zastupitelství. Podle jeho názoru dovolací námitky obviněného nenaplnují jím uplatněný dovolací důvod. Jak totiž uvádí státní zástupce, pod dovolací důvod uvedený v § 265b odst. 1 písm. g) tr. ř. nelze podřadit ty námitky obviněného, které zaměřil proti rozsahu skutkového zjištění učiněného soudy obou stupňů. Dále státní zástupce považuje za nepřijatelné takové námitky, kterými obviněný vytýká soudu druhého stupně vady v odůvodnění jeho rozhodnutí. Jestliže obviněný ve svém dovolání namítá, že jednal v nutné obraně, jde podle státního zástupce o námitky nedůvodné. V této souvislosti pak státní zástupce připomíná, že soudy nižších stupňů dospěly k odlišným skutkovým zjištěním, na základě kterých spatřovaly v jednání obviněného tzv. exces z nutné obrany. Státní zástupce je však toho názoru, že v posuzované věci nebyla splněna ani základní podmínka pro úvahy o nutné obraně, neboť mezi obviněným a poškozeným došlo k vzájemnému střetu, který trval až do okamžiku, než obviněný vyvolal protiprávní následek. Závěrem svého vyjádření státní zástupce navrhl, aby Nejvyšší soud odmítl dovolání obviněného M. M. jako zjevně neopodstatněné.

Nejvyšší soud po přezkoumání věci dospěl k závěru, že dovolání obviněného je částečně důvodné.

Pokud jde o námitku obviněného M. M., podle níž z popisu skutku nelze dovodit nesplnění předpokladů pro uplatnění nutné obrany ve smyslu § 13 tr. zák. ani subjektivní stránku trestného činu ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 tr. zák., je třeba jí podle dovolacího soudu přisvědčit.

K problematice nutné obrany Nejvyšší soud především připomíná následující skutečnosti, které vyplývají z ustanovení § 13 tr. zák. a z jeho ustáleného výkladu v soudní praxi. Za nutnou obranu lze považovat čin jinak trestný, jímž někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem. Takový čin by za jiných okolností naplnil zákonné znaky některé skutkové podstaty trestného činu uvedené ve zvláštní části trestního zákona. Za nutnou obranu však nelze považovat obranné jednání, které je zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku. Jinými slovy k tomu, aby bylo možné v konkrétním případě uvažovat o nutné obraně, a tedy i o vyloučení trestnosti činu osoby, jež odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, je třeba splnit dva základní předpoklady obsažené v ustanovení § 13 tr. zák. Podle prvního z nich musí jít o útok na zájem chráněný trestním zákonem, který v době obranného jednání přímo hrozí nebo trvá. Za zájem chráněný trestním zákonem se obecně považují společenské vztahy a hodnoty uvedené zejména v § 1 tr. zák. Konkrétní chráněný zájem je pak blíže promítnut do skutkové podstaty příslušného trestného činu, jehož spáchání ze strany útočnicka hrozilo, a to v podobě objektu jako zákonného znaku takového trestného činu. Pokud jde o bezprostřední hrozbu nebo trvání útoku, Nejvyšší soud k tomu připomíná, že buď je zde důvodný předpoklad útoku následujícího bezprostředně za hrozbou, anebo útok již započal a stále probíhá. Útok tedy ještě nesmí být ukončen ani krátkodobě přerušen, protože nutnou obranu lze použít proti útočnickovi jen do doby, pokud trvá útok na zájem chráněný trestním zákonem. O nutné obraně tudíž nelze uvažovat za situace, kdy útok ještě bezprostředně nehrozí ani nezačal, nebo pokud je útok již dokončen; nestačí ovšem, jestliže útočník (tj. pachatel určitého trestného činu) již dokončil některý trestný čin, tj. naplnil všechny zákonné znaky jeho skutkové podstaty, pokud útok nadále trvá.

Druhým předpokladem, který musí být současně splněn při závěru o existenci nutné obrany, je zákonný požadavek, aby obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. K tomu Nejvyšší soud připomíná, že pojem „způsob útoku“ v sobě zahrnuje nejen způsob provedení útoku, nýbrž i osobu útočnicka, jeho úmysl a vlastnosti, prostředky použité k tomuto útoku apod. (srov. Šámal P., Púry F., Rizman S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 124). Jak vyplývá z ustanovení § 13 věty druhé tr. zák. (viz slovní spojení „zcela zjevně“), o nutnou obranu nejde v případech, když nepoměr mezi způsobem útoku a mírou reakce na

něj (obranou) je naprosto výrazný. To však neznamená, že mezi útokem a obranou musí existovat proporcionalita, tj. nevyžaduje se, aby intenzitě použitého útoku odpovídala i míra intenzity obrany (srov. č. II/1965, s. 28 Sb. rozh. tr.). Obrana by totiž měla být důraznější už jen z toho důvodu, aby došlo k překonání přímo hrozícího či trvajícím útoku na zájem chráněný trestním zákonem. Posouzení, kdy je obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, ovšem vždy závisí na okolnostech konkrétního případu. O zcela zjevně nepřiměřené obraně lze tak uvažovat především za situace, kdy obránce použije proti útočníkovi takové prostředky a tím způsobem, že to zcela jasně, očividně a nepochybně neodpovídá okolnostem charakterizujícím způsob útoku (srov. přiměřeně rozhodnutí pod č. 41/1980 Sb. rozh. tr.). Při posuzování přiměřenosti obrany musí být dále zjištěno i to, jaké fyzické konstituce byli útočník a obránce, jaký byl mezi nimi věkový rozdíl, zda jde o útočníka, který je znám svou agresivitou, apod. (srov. rozhodnutí pod č. 49/1970 Sb. rozh. tr.). Obrana je zcela zjevně nepřiměřená útoku, pokud podle poznatků a úsudku bránící se osoby, k jejíž psychickému stavu vyvolanému útokem je třeba rovněž přihlížet, není potřebná k odvrácení útoku, a kromě toho též tehdy, je-li obrana zcela neúměrná intenzitě a významu útoku.

Jestliže nebyly zcela splněny všechny shora uvedené předpoklady k beztrestnosti obranného jednání, jde o vybočení z mezí nutné obrany (tzv. exces). Nejvyšší soud připomíná, že exces se v praxi může projevit buď jako zcela zjevná nepřiměřenost obranného zákroku vůči způsobu útoku (tzv. exces intenzivní), anebo tak, že obrana nebyla provedena v době, kdy útok přímo hrozil nebo trval (tzv. exces extenzivní). O nutné obraně ovšem nelze uvažovat např. ani za situace, kdy dvě osoby od počátku konfliktu na sebe navzájem fyzicky útočí, protože pro jednání v nutné obraně je rozhodující iniciativa útočníka na počátku konfliktu. V tomto směru proto není vyloučena trestní odpovědnost obou vzájemně útočících osob za některý z trestných činů, jehož skutková podstata je uvedena ve zvláštní části trestního zákona, zejména trestných činů proti životu a zdraví.

Jak vyplývá v posuzované věci z popisu skutku obsaženého ve výroku o vině v napadeném rozsudku, podle názoru odvolacího soudu obviněný M. M. zvolil nepřiměřený způsob obrany. Toto skutkové zjištění dále odvolací soud odůvodnil mimo jiné tak, že obviněný měl možnost vymanit se ze sevření poškozeného méně razantním způsobem, a proto se jednalo o tzv. intenzivní exces z mezí nutné obrany. K tomu Nejvyšší soud především zdůrazňuje, že uvedené závěry ani ve spojení s dalším obsahem napadeného rozsudku jednak nevyklučují nutnou obranu v jednání obviněného a jednak neposkytují spolehlivý podklad pro právní závěr o jeho vině trestným činem ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 tr. zák.

Pokud jde o splnění podmínek nutné obrany, skutkové zjištění Městského soudu v Praze v napadeném rozsudku, podle něhož obviněný M. M. „zvolil nepřiměřený způsob obrany“, nestačí k závěru, aby byla nutná obrana vyloučena vzhledem k tomu, že je zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku ve smyslu § 13 věty druhé tr. zák. Jak již bylo výše vyloženo, o nutnou obranu nejde jen tehdy, když čin obránce zcela jasně, očividně a nepochybně neodpovídá všem rozhodným okolnostem charakterizujícím způsob útoku. Pouhá nepřiměřenost jednání obránce zde tedy nestačí, nejde-li o nepřiměřenost (vůči způsobu útoku) zcela zjevnou, a to z hlediska obránce. Odvolací soud však ve svém rozsudku neuvádí, z jakých okolností usuzuje, že obrana obviněného M. M. za použití nože proti útoku poškozeného L. P. byla „zcela zjevně“ nepřiměřená způsobu útoku poškozeného vůči obviněnému, z čeho mohl obviněný usuzovat na tuto zcela zjevnou nepřiměřenost a jaká obrana by byla ještě přiměřená, resp. nikoli zcela zjevně nepřiměřená. Přitom samotná skutečnost, že obránce použil zbraně proti neozbrojenému útočníkovi, ještě neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku (viz rozhodnutí pod č. 47/1995 Sb. rozh. tr.). Navíc skutkové závěry odvolacího soudu v posuzované věci neposkytují spolehlivý podklad ani pro zjištění, jaký byl vlastně „způsob útoku“ ze strany poškozeného L. P., vůči němuž se bránil obviněný M. M. bodnutím nožem. Odvolací soud, stejně jako před ním již soud prvního stupně, totiž použil k popisu útoku slovní spojení, podle něhož „poškozený uchopil obviněného do tzv. kravaty“, aniž soudy blíže vysvětlily, co

zde rozumí poněkud hovorovým výrazem „kravata“ a v čem takové uchopení spočívalo, protože rozhodně nejde o žádný obecně známý pojem charakterizující určitý, nezaměnitelný způsob útoku. Ostatně obviněný správně vytkl uvedený nedostatek již v podaném odvolání, ovšem odvolací soud na něj nijak nereagoval a stejnou neurčitost převzal z rozsudku soudu prvního stupně do svého rozhodnutí.

Další pochybnosti v této souvislosti podle názoru Nejvyššího soudu vyvolává argument, jímž Městský soud v Praze v napadeném rozsudku odůvodnil vybočení obviněného M. M. z nutné obrany, tj. intenzivní exces, pokud uvedl, že obviněný „měl reálnou možnost vymanit se ze sevření poškozeného méně razantním způsobem, než bylo bodnutí poškozeného nožem“. Tím ovšem odvolací soud v rozporu se zákonem zužuje podmínky, za nichž lze jednat v nutné obraně, ačkoli předpokladem beztrestnosti činu provedeného v nutné obraně podle § 13 tr. zák. – na rozdíl od krajní nouze podle § 14 tr. zák. – není skutečnost, že útok bylo možno odvrátit jinak (viz rozhodnutí pod č. 47/1995 Sb. rozh. tr.). Vyjádřeno jinými slovy, pro použití nutné obrany není podstatná tzv. subsidiarita, tj. nevyžaduje se, aby se obránce snažil vyhnout hrozícímu nebo již probíhajícímu útoku nebo aby použil nejdříve mírnější způsoby obrany a jejich intenzitu případně stupňoval až podle způsobu útoku. Intenzivní exces z mezí nutné obrany tedy nelze spatřovat jen v tom, že napadený se útoku nevyhnul útekem, i když byl útek možný, anebo že ne zvolil mírnější možnou obranu, pokud použitá (intenzivnější) obrana ještě nevybočila z mezí přiměřenosti, jak byly výše vyloženy (srov. rozhodnutí pod č. 19/1958 Sb. rozh. tr.). V trestní věci obviněného M. M. to pak znamená, že pokud odvolací soud založil své úvahy o intenzivním excesu z nutné obrany zejména na požadavku subsidiarity, jde o nesprávný právní závěr, který neodpovídá zákonným podmínkám nutné obrany podle § 13 tr. zák. Navíc odvolací soud zde ani neuvedl, jakým jiným mírnějším způsobem se mohl obviněný vymanit ze sevření poškozeného L. P., zejména když zde obviněný – z jehož výpovědi soudy obou stupňů vycházely – argumentoval svou obavou ze ztráty dechu a dřívějšími zdravotními problémy s dýchacími orgány, přičemž nůž použitý k obraně zcela nahodile našel pod postelí.

K subjektivní stránce skutkové podstaty trestného činu ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 tr. zák., jejíž naplnění obviněný M. M. ve svém dovolání rovněž zpochybnil, Nejvyšší soud považuje za nutné zdůraznit následující skutečnosti. V posuzované věci je závěr o existenci zavinění obviněného podmíněn především vyřešením výše uvedené otázky, totiž zda jednání obviněného vybočovalo z mezí nutné obrany či nikoli. Kdyby tomu tak bylo, musel by odvolací soud učinit jednoznačný závěr, zda se v konkrétním případě vztahovalo zavinění obviněného nejen ke znakům příslušné skutkové podstaty, nýbrž i k překročení mezí nutné obrany (k tzv. excesu). Jestliže by totiž zavinění zahrnovalo pouze jedno z výše uvedených hledisek, nelze podle Nejvyššího soudu uvažovat o trestní odpovědnosti obviněného, která je podmíněna jak zaviněným překročením mezí nutné obrany, tak zaviněným naplněním znaků skutkové podstaty trestného činu ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 tr. zák. Pokud ovšem pachatel překročil meze nutné obrany z nevědomé nedbalosti ve smyslu § 5 písm. b) tr. zák. (a tak by tomu bylo i v případě skutkového omylu pachatele ohledně splnění podmínek, zda obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku), nemohl by spáchat trestný čin z vědomé nedbalosti ve smyslu § 5 písm. a) tr. zák. V tomto směru vyvolává napadený rozsudek Městského soudu v Praze rovněž pochybnosti, protože se v jeho odůvodnění sice argumentuje omylem pachatele (obviněného) ohledně překročení mezí nutné obrany týkajících se její přiměřenosti, což ostatně vedlo odvolací soud ke změně právní kvalifikace stíhaného skutku z úmyslného trestného činu ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1 tr. zák. na nedbalostní trestný čin ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 tr. zák., ale bez bližšího zdůvodnění na dalším místě odvolací soud konstatuje zavinění obviněného ve formě vědomé nedbalosti, aniž by se jakkoli vypořádal nejen s jejími podmínkami, ale i s formou zavinění ve vztahu k excesu z mezí nutné obrany. Jinak jsou však úvahy o zavinění trestného činu předčasné, protože se odvolací soud musí nejdříve vypořádat s tím, zda a případně proč obviněný vybočil z mezí nutné obrany a zda tak učinil zaviněně, jak již výše Nejvyšší soud podrobně rozvedl.

Jestliže se tedy Městský soud v Praze nezabýval právním posouzením skutku, jehož spácháním byl obviněný M. M. uznán vinným, z hlediska splnění podmínek nutné obrany ve smyslu § 13 tr. zák. a zavinění ve vztahu k trestnému činu ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 tr. zák., byl naplněn jím uplatněný dovolací důvod podle § 265b odst. 1 písm. g) tr. ř. Po zjištění, že dovolání obviněného je v tomto směru opodstatněné, Nejvyšší soud zrušil napadený rozsudek Městského soudu v Praze včetně obsahově navazujících rozhodnutí a přikázal Městskému soudu v Praze, aby věc v potřebném rozsahu znovu projednal a rozhodl.

Městský soud v Praze jako soud odvolací tak v naznačeném rozsahu opětovně projedná trestní věc obviněného M. M. a odstraní vady vytknuté tímto rozhodnutím Nejvyššího soudu. Přitom se především zaměří na zkoumání otázky, zda v posuzované věci byly splněny podmínky nutné obrany ve smyslu § 13 tr. zák. a za tímto účelem případně opatří další důkazy. Dospě-li k závěru o překročení mezí nutné obrany, pak posoudí zejména existenci subjektivní stránky, jakož i ostatních zákonných znaků trestného činu ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 tr. zák. a znovu rozhodne o vině a trestu obviněného.